

*Damian Kubiak**

**KOORDYNACJA PRZEPISÓW
POLSKIEGO SYSTEMU ZABEZPIECZENIA SPOŁECZNEGO
Z PRZEPISAMI WSPÓLNOTOWYMI
W ZAKRESIE ŚWIADCZEŃ EMERYTALNO-RENTOWYCH**

WSTĘP

W zakresie zabezpieczenia emerytalno-rentowego akcesja Polski do Unii Europejskiej wymusza na niej pewne zmiany w ustawodawstwie. Przynależność do struktur unijnych zobowiązuje również odpowiednie instytucje wykonawcze do przestrzegania w konkretnych przypadkach prawa unijnego oraz określonych reguł postępowania. Koordynacja systemów zabezpieczenia społecznego nie zmierza do ujednolicenia jego wewnętrznych systemów w krajach członkowskich, a jedynie stwarza możliwości wzajemnej komunikacji.

Regulowane traktatem ustanawiającym Wspólnotę Europejską tzw. cztery swobody (przepływu towarów, osób, usług i kapitału) zasadniczo wpłynęły na funkcjonowanie krajów wchodzących w skład Jednolitego Rynku. Stworzenie warunków do swobodnego przepływu wymaga na organach unijnych tworzenie solidnych podstaw ku temu.

Z dniem uzyskania przez Polskę członkostwa w Unii Europejskiej obok wewnętrznych przepisów prawnych, dotyczących obowiązku ubezpieczenia społecznego, tj.

- ustawy z 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych (Dz.U., 1998 r. nr 137, poz. 887 z późn. zm.) oraz przepisy wykonawcze wydane na podstawie tej ustawy, a także
- ustawy z 20 grudnia 1990 r. o ubezpieczeniu społecznym rolników (Dz.U., 1998, nr 7, poz. 25 z późn. zm.) oraz przepisy wykonawcze do tej ustawy; obowiązywać zaczęły również przepisy unijne zawarte w następujących regulacjach:

* Mgr, asystent w Katedrze Finansów i Rachunkowości Akademii Ekonomicznej we Wrocławiu, Wydział Gospodarki Regionalnej i Turystyki w Jeleniej Górze.

- Rozporządzenie EWG 1408/71 z 14 czerwca 1971 r. dotyczące stosowania systemów zabezpieczenia społecznego do pracowników najemnych, osób pracujących na własny rachunek oraz do członków ich rodzin przemieszczających się w granicach Wspólnoty,
- Rozporządzenie EWG 574/72 z 14 czerwca 1971 r. ustalające sposób stosowania Rozporządzenia 1408/71.

W każdym przypadku kolizji prawnej obowiązujące są normy prawa unijnego.

Poza Polską i pozostałymi krajami należącymi do Wspólnoty rozporządzeniami koordynującymi systemy zabezpieczenia społecznego objęte są kraje Europejskiego Obszaru Gospodarczego (Islandia, Lichtenstein, Norwegia), Szwajcaria oraz: Gibraltar, Madera, Azory, obszar Reunion, Martynika, Gwadelupa i Gujana Francuska. Niektóre jednak obszary pozostające pod kontrolą Państw Członkowskich należą do:

- Grenlandii i wyspy Faro (Dania),
- Wysp Man i Wysp Normandzkich (Zjednoczone Królestwo).

1. ZASADY POSTĘPOWANIA WPROWADZONE PRZEPISAMI KOORDYNACJI SYSTEMÓW ZABEZPIECZENIA SPOŁECZNEGO

Ideą przyświecającą procesowi koordynacji systemów zabezpieczenia społecznego było stworzenie warunków do swobodnego przemieszczania się obywateli w ramach terytorium Wspólnoty, poprzez stworzenie gwarancji zachowania nabytych uprawnień w sferze zabezpieczenia społecznego przez obywateli. Koordynacja ma na celu również wyeliminowanie skutków podlegania różnym systemom zabezpieczenia społecznego. W tym celu zobligowano instytucje państw członkowskich do postępowania zgodnie z następującymi zasadami:

- **zasada równego traktowania**, która zabrania jakiejkolwiek formy dyskryminacji. Obywatele państw członkowskich zamieszkujący na terenie innego państwa należącego do Wspólnoty korzystają z takich samych praw i obowiązków jak obywatele tego państwa. Należy zaznaczyć, iż różnicowanie wieku emerytalnego dla kobiet i mężczyzn nie jest dyskryminacją wedle prawa unijnego¹;
- **zasada sumowania okresów ubezpieczenia**, ma fundamentalne znaczenie, jeśli chodzi o ustalanie praw do emerytury lub renty. Stanowi, że jeśli w danym kraju członkowskim wymagane jest posiadanie określonego

¹ Rozporządzenie EWG 1408/71 z 14 czerwca 1971 r. dotyczące stosowania systemów zabezpieczenia społecznego do pracowników najemnych, osób pracujących na własny rachunek oraz do członków ich rodzin przemieszczających się w granicach Wspólnoty, art. 3.

okresu ubezpieczenia, to, wówczas gdy jest to konieczne lub przynosi korzyść ubezpieczonemu, przy ustalaniu praw do świadczeń emerytalno-rentowych właściwa instytucja powinna uwzględnić okresy ubezpieczenia przebyte w innych krajach Unii Europejskiej i traktować je jak okresy ubezpieczenia przebyte w danym kraju. W przypadku państw nowo wstępujących do UE będą też brane pod uwagę okresy przebyte przed uzyskaniem członkostwa²;

- **zasada uchylenia klauzul terytorialnych (eksportowalności świadczeń)** – gwarantuje wypłatę świadczeń w przypadkach, gdy dana osoba nie mieszka na terytorium państwa członkowskiego, w którym uprawnienia te zostały nabyte. Sprawia ona również, że przyznane świadczenie na mocy ustawodawstwa jednego kraju nie może zostać zmniejszone, uchylone lub zabrane z powodu miejsca zamieszkania świadczeniobiorcy innego od kraju właściwego dla instytucji, która to świadczenie przyznała³;
- **zasada stosowania ustawodawstwa jednego państwa**, mówiąca o tym, że w przypadku, gdy ubezpieczony wykonuje pracę najemną lub pracę na własny rachunek w więcej niż jednym państwie członkowskim podlega przepisom tylko jednego państwa w zakresie wykonywanej pracy. Zasada ta zabezpiecza przed sytuacjami, w których pracownik nie jest ubezpieczony lub posiada ubezpieczenie w więcej niż jednym państwie⁴.

Wszystkie powyższe zasady mają na celu stworzenie warunków gwarantujących każdej osobie objętej przepisami unijnymi, która przemieści się do państwa realizującego te przepisy, iż nie znajdzie się w gorszych warunkach niż osoba, która zawsze mieszkała i pracowała w tym państwie.

2. ZAKRES PODMIOTOWY I PRZEDMIOTOWY PRZEPISÓW KOOORDYNUJĄCYCH SYSTEMY ZABEZPIECZENIA SPOŁECZNEGO

W skład zakresu podmiotowego regulacji wprowadzonych Rozporządzeniem 1408/71 poza obywatelami państw członkowskich Unii Europejskiej i Europejskiego Obszaru Gospodarczego wchodzi również uchodźcy⁵ oraz bezpaństwowcy⁶. Koordynacją systemów zabezpieczenia społecznego w myśl

² *Ibidem*, art. 18.

³ *Ibidem*, art. 10.

⁴ W tym przypadku zastosowanie ma Tytuł II Rozporządzenia 1408/71 (Art. 13–17) dotyczący ustalenia właściwego ustawodawstwa.

⁵ Uznanych za takich zgodnie z postanowieniami artykułu 1 Konwencji dotyczącej statusu uchodźców, podpisanej w Genewie 28 lipca 1951 r.

⁶ Uznanych za takich zgodnie z postanowieniami art. 1 Konwencji dotyczącej statusu bezpaństwowców, podpisanej w Nowym Jorku 28 września 1954 r.

Rozporządzenia 1408/71 objęci są wszyscy pracownicy najemni oraz pracujący na własny rachunek, studenci, emeryci i renciści oraz bezrobotni. Rozporządzenie to dotyczy również członków rodzin oraz osób pozostających na utrzymaniu zmarłych obywateli należących do wymienionych grup. Zgodnie z definicjami zawartymi w rozporządzeniu 1408/71 pracownik to każda osoba zatrudniona lub pracująca na własny rachunek objęta ubezpieczeniem obowiązkowym lub opcjonalną kontynuacją ubezpieczenia od jednego lub kilku ryzyk objętych zakresem poszczególnych gałęzi systemu zabezpieczenia społecznego⁷. Zgodnie z prawem wspólnotowym pracownikiem jest każdy, kto wykonuje przez pewien czas pracę na rzecz i pod kierownictwem innej osoby w zamian za wynagrodzenie, a więc również zleceniobiorców. Zatem przepisy unijne znacznie szerzej rozumieją kategorię pracownika niż przepisy polskie. W przypadku zaś osób pracujących na własny rachunek należy zaliczać do nich osoby prowadzące pozarolniczą działalność gospodarczą, wspólników spółek partnerskich, jawnych i komandytowych, wspólników jednoosobowych spółek z ograniczoną odpowiedzialnością, przedstawicieli wolnych zawodów, twórców, artystów oraz rolników. Dodatkowo Europejski Trybunał Sprawiedliwości uznał, iż każdy obywatel wykazujący choćby minimalny związek z pracą zarobkową powinien być objęty Rozporządzeniem 1408/71. Nie jest w tym wypadku warunkiem otrzymywanie wynagrodzenia za wykonaną pracę⁸.

Artykuł 2 rozporządzenia 1408/71 stanowi, iż, aby obywatel był objęty rozporządzeniem, ma spełniać następujące warunki:

- musi być objęty lub był objęty ustawodawstwem w więcej niż jednym Państwie Członkowskim;
- jest obywatelem Państwa Członkowskiego lub
- jest bezpaństwowcem, lub uchodźcą zamieszkałym na terytorium Państwa Członkowskiego.

Warunki te nie dotyczą członków rodzin lub osób na utrzymaniu zmarłych pracowników.

Zgodnie z art. 4 rozporządzeniem 1408/71 objęte są następujące działy zabezpieczenia społecznego:

- świadczenia emerytalne,
- świadczenia rodzinne,
- świadczenia z tytułu bezrobocia,
- świadczenia z tytułu choroby i macierzyństwa,
- świadczenia z tytułu inwalidztwa, w tym przeznaczone na zachowanie lub poprawę zdolności zarobkowej,

⁷ Koordynacja systemów zabezpieczenia społecznego w UE – analiza ustawodawstwa unijnego i jego implikacje dla Polski, Ministerstwo Pracy i Polityki Społecznej and Riksförsäkringsverket, Warszawa–Stockholm 2002, s. 109.

⁸ Orzecznictwo Europejskiego Trybunału Sprawiedliwości, sygn. akt. 182/78 Pierik.

- świadczenia z tytułu śmierci,
- świadczenia z tytułu śmierci żywiciela,
- świadczenia z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych.

Rozporządzeniem 1408/71 objęte są wszystkie systemy zabezpieczenia społecznego, powszechne i specjalne, niezależnie od tego, czy są składkowe czy bezskładkowe. Natomiast nie są nim objęte świadczenia społeczne w zakresie opieki społecznej. Zasady przyznawania tych świadczeń reguluje osobne rozporządzenie.

3. REGULACJE DOTYCZĄCE NALICZANIA I WYPŁATY ŚWIADCZEŃ EMERYTALNO-RENTOWYCH

W ustawodawstwie polskim świadczenia emerytalno-rentowe objęte koordynacją to:

- emerytura;
- renta z tytułu niezdolności do pracy, w tym renta szkoleniowa;
- renta rodzinna;
- świadczenia z tytułu wypadków przy pracy i chorób zawodowych;
- zasiłek pogrzebowy.

W ustawodawstwie unijnym terminy świadczenia i emerytury/renty oznaczają wszelkie świadczenia i emerytury/renty wypłacane ze środków publicznych oraz zwykle wszystkie podwyżki spowodowane rewaloryzacją lub świadczenia uzupełniające a także świadczenia zryczałtowane, które mogą zastąpić emerytury i renty oraz wypłaty z tytułu zwrotu składek⁹.

Przepisy rozporządzenia 1408/71 gwarantują wszystkim ubezpieczonym uzyskanie prawa do emerytury w każdym państwie, w którym dany obywatel był ubezpieczony przez co najmniej rok. Prawo do świadczenia będzie ustalane na mocy prawa państwa, w którym obywatel był ubezpieczony. Jeśli prawo wewnętrzne państwa członkowskiego uzależnia przyznanie prawa do emerytury od minimalnego okresu ubezpieczenia, a ubezpieczony tego warunku nie spełnia, lecz w innym okresie wykonywał pracę i był ubezpieczony w innym państwie objętym rozporządzeniem 1408/71, wówczas zastosowanie ma zasada sumowania okresów ubezpieczenia pochodzących ze wszystkich państw członkowskich. Zasadzie sumowania podlegają również okresy ubezpieczenia nie przekraczające jednego roku. Przyznaniem prawa do emerytury oraz określeniem jej wysokości zajmuje się w każdym państwie uprawniona do tego instytucja. W Polsce tą instytucją

⁹ Rozporządzenie EWG 1408/71 z 14 czerwca 1971 r. dotyczące stosowania systemów zabezpieczenia społecznego do pracowników najemnych, osób pracujących na własny rachunek oraz do członków ich rodzin przemieszczających się w granicach Wspólnoty, art. 1.

jest Zakład Ubezpieczeń Społecznych lub Kasa Rolniczego Ubezpieczenia Społecznego. W przypadku, gdy obywatel objęty rozporządzeniem 1408/71, w różnych okresach ubezpieczony był w różnych państwach członkowskich, naliczenie emerytury powinno być dokonane przez wszystkie uprawnione do tego instytucje państw członkowskich, w których obywatel ten był ubezpieczony. Ustalenie wysokości emerytury wówczas dokonane będzie zgodnie z zasadą *pro rata temporis*, która zobowiązuje instytucje właściwe do wyznaczenia emerytury w takiej wysokości, która jest proporcjonalna do okresu ubezpieczenia w danym państwie.

Prawa do świadczeń rentowych z tytułu niezdolności do pracy objętych koordynacją podzielone są na dwie grupy ze względu na sposób ustalania ich wysokości:

- model I – wysokość świadczenia nie zależy od długości okresu ubezpieczenia,
- model II – wysokość świadczenia zależy od długości okresu ubezpieczenia.

W przypadku, gdy dana osoba ubezpieczona była w kilku państwach, w których stosowany był model I naliczania świadczenia, świadczenie rentowe wypłacane będzie przez państwo, na terenie którego wystąpiła niezdolność do pracy. Jeżeli ubezpieczony podlegał ustawodawstwu kilku państw stosujących wyłącznie model II naliczania świadczenia, wówczas świadczenie rentowe naliczane będzie przez każde z tych państw proporcjonalnie do okresów ubezpieczenia przebytych w każdym z nich. Objęcie ubezpieczeniem danego obywatela naprzemiennie przez ustawodawstwo dwóch państw stosujących różne modele naliczania świadczeń powoduje powstanie prawa do dwóch rent z zastrzeżeniem, iż ich łączna wysokość nie może przekraczać wysokości renty, jaka byłaby przyznana osobie, która podlegała ubezpieczeniu tylko w jednym państwie.

Renty rodzinne, stanowiące pochodną świadczeń pobieranych przez pracownika objętego rozporządzeniem 1408/71, regulowane są na mocy ustawodawstwa państwa lub państw członkowskich, które zobowiązane byłyby do wypłaty świadczeń zmarłemu żywicielowi rodziny.

Świadczenia z tytułu wypadku przy pracy wypłacane i naliczane są przez państwo, którego ustawodawstwo obejmowało obywatela, gdy ten uległ wypadkowi lub zapadł na chorobę zawodową.

Zasady koordynacji systemów zabezpieczenia społecznego dopuszczają możliwość obniżania wysokości świadczeń z tytułu uzyskiwanego dochodu z pracy w jednym lub kilku państwach członkowskich. Szczegółowe sposoby postępowania w tym zakresie regulują poszczególne ustawodawstwa wewnętrzne oraz artykuł 46 Rozporządzenia.

ZAKOŃCZENIE

W każdym z państw członkowskich obowiązują inne przepisy dotyczące zabezpieczenia społecznego. Członkostwo w ramach Wspólnoty nie zobowiązuje żadnego z państw do ujednolicenia swoich przepisów prawnych ani do stosowania takich samych przepisów. W celu zagwarantowania obywatelom, przemieszczającym się w ramach Wspólnoty, zachowania praw nabytych w jednym z państw członkowskich, wprowadzono przepisy unijne, które charakteryzują się wyższym priorytetem w porównaniu do ustawodawstwa wewnętrznego w sytuacjach, które objęte są tymi przepisami. Koordynacja systemów zabezpieczenia społecznego pozwala obywatelom Wspólnoty na pełną swobodę dotyczącą miejsca podejmowania pracy, a także miejsca zamieszkania. W celu ulepszenia komunikacji pomiędzy właściwymi instytucjami w ramach państw członkowskich wprowadzono szereg odpowiednich formularzy w różnych językach. Zgodnie z zasadą równego traktowania każda instytucja podlegająca rozporządzeniu 1408/71 z każdego państwa członkowskiego, zobligowana jest do przyjęcia dokumentów w każdym z języków obowiązujących na terenie Wspólnoty. Koordynacja obliuguje wszystkie właściwe instytucje do stosowania takich instrumentów, które powodują, że obywatele jednego kraju członkowskiego pracujący w innym państwie nie znajdują się w gorszej sytuacji aniżeli obywatele drugiego kraju.

Damian Kubiak

COORDINATION OF POLISH SOCIAL SECURITY SYSTEM WITH EUROPEAN UNION LEGISLATION WITH REGARD TO PENSION FUNDS

Polish accession to the European Union structures has imposed on Poland the obligation to harmonize our own system of social security with law of other members. This coordination consists in the obligation to apply European Union legislation towards persons travelling within the EU, regardless of internal laws. Basic acts which regulate such coordination are as follows: the Council Directive (EEC) No 1408/71 dated 14 June 1971 referring to the application of systems of social security for hired workers, self-employed individuals and members of their families travelling within the borders of the Union, as well as the Council Directive (EEC) No 574/72 dated 21 March 1972 defining the way of applying the directive (EEC) No 1408/71. With regard to pension funds, the Union regulates pensions resulting from inability to work, dependents' pensions, pensions for injuries at work and work-related illnesses, funeral benefits. Basic principles for coordination are: equal treatment, applying legislation of one country and adding up periods covered by insurance.